

Yugoslav Sineması ve Balkanizm Sonrası Bosna-Hersek Sineması'na Bakış: Danis Tanovic Sineması Örnekleme

Sibel Akova

Bağımsız Araştırmacı
akova@izocam.com.tr

Özet

Her bir argümanı ile güncel yaşam pratiklerinden soyutlanmaya olanak tanıyan, büyüsi ile sanatın en çekici dallarından biri olan sinema, kuşkusuz ki olayların, öykülerin, karakterlerin ve hikayelerin betimlendiği mekanlar ile hafızalarda yer edinir. Görkemli dekorları ve büyümlü mekanları ile hayaller kurdurabilen, gerçeğe en yakın görüntüleri ile yaşamı sorgulatabilen sinema, mekan kurguları ile anlatılmak istenenin (içerik) kurgu, ideoloji, mizansen ve form gibi sembolik anlatım araçlarını kullanarak, düşün dünyasını zenginleştirmektedir. Toplumsal referansların izdüşümü niteliğine haiz sinema, içeriği, mekanlarının tasarımı, hikayenin gücü ve oyuncularının ifadeleri ve öğeleri ile birey ve toplumlara, gerçek veya hayal söylenmek isteneni, düşünsel ipuçları aracılığı ile görsel algı yaratarak akıl gözüne hitap etmektedir. Çalışma ile “insanlık için, aydınlık için, gelecek için sinema yapıyoruz, filmlerimiz insanlık mücadelesi içindir, kriterlerimiz yoktur” söylemi ile hareket eden, sinema disiplini içerisinde farklı bir kıymete sahip Yugoslav Sinemasının (1945-1991) tarihi seyri incelenerek, dönemin iktidarının sinema sanatına bakış açısı ve beklentileri ile dönemin şartları içerisinde mevcut olan siyasal ve toplumsal olayların sinema disiplini üzerindeki etkileri ile sinema yapımcılarının iktidara karşı itaatkar ve muhalif şeklindeki zıt duruşları irdelenmiştir. Yugoslavya'nın dağılma süreci itibarıyla, 1992 yılından günümüze kadar olan süreç içerisinde, Bosna-Hersek ülkesinde sinema sanatının durumu hakkında saptamalar yapılmaya çalışılmıştır. Çalışma karşılıklı görüşme tekniği ile hazırlanmıştır. Karşılıklı görüşme ise Bosna-Hersek sinemasının en güçlü temsilcilerinden biri olan Yönetmen Danis Tanovic ile gerçekleştirilerek, Yugoslav, Bosna-Hersek ve Danis Tanovic sinemaları üzerine tespitleri içermektedir. Çalışma ile literatürde, Yugoslavya Sineması'na dair olan mevcut eksikliği tamamlayabilmek amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yugoslav sineması, Josep Broz Tito, kardeşlik ve birlik (*bratstvo i jedinstvo*—brotherhood and unity), Avala film, siyah dalga, Danis Tanovic.

•••••

Makale geliş tarihi: 09.03.2016 • Makale kabul tarihi: 04.04.2016

Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi • © 2016 • 3(1) • bahar/spring: 25-54

A View into Yugoslav Cinema and Cinema of Bosnia-Herzegovina After Balkanism: Sample of Danis Tanovic Cinema

Sibel Akova

Independent Researcher
akova@izocam.com.tr

Abstract

Cinema, providing opportunity to be abstracted from daily life practices with each of its arguments and considered as the most attractive branch of art with its magic, is imprinted on memories by places on which characters and stories are described. Cinema, making people dream with gorgeous decorations and magical spaces and question the life with realistic images, uses symbolic expression ways such as ideology, enactment and form and enriches the world of thoughts. Bearing projection of social references, cinema creates a visual perception for individuals and societies with power of the story and expressions of performers by means of real or imaginary, ideational clues, and addresses to the eye of mind. In this study, historical course of Yugoslav Cinema (1945-1991), acting with the statements “we make cinema for humanity, for the future; our movies are for humanity struggle; we do not have any criterion” and having a different value among cinema disciplinary, has been examined and view of government of that time into the art of cinema and its expectations, effects of social and political events occurring under the conditions of such period on cinema disciplinary, opposing approaches of cinema producers against the government as loyal and opposing manner. As of the breakup of the Yugoslavia, within the period since 1992, situation of the art of cinema in Bosnia and Herzegovina has been tried to be determined. The study has been prepared by mutual interview technique. The mutual interview was carried out with the Director Danis Tanovic, one of the most powerful representatives of Bosnia-Herzegovina cinema; the study includes detections of Danis Tanovic related to Yugoslavia, Bosnia-Herzegovina and Danis Tanovic cinemas. With the study, it is aimed to complete current deficiency in Yugoslavia Cinema.

Keywords: Yugoslav Cinema, Brotherhood and Unity (*Bratstvo i Jedinstvo*), Avala Film, Black Wave, Danis Tanovic.

•••••

Article arrival date: 09.03.2016 • Article acceptance date: 04.04.2016

Maltepe University Communication Faculty Journal • © 2016 • 3(1) • bahar/spring: 25-54

Josep Broz Tito'nun kristal ülke olarak tanımladığı, elleri ile tutarak değil, nefesi ile üfleyerek havada tuttuğunu ifade ettiği, nefesi tükendiğinde ise bu görevi başkasının devralacağını ümit ettiği ve tam da Tito'nun endişelendiği gibi günümüzde, kaderinin başkaları tarafından tayin edildiği Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC), sinema sanatı dahil olmak üzere pek çok alanda ve disiplinde, dünya ülkelerine öncülük etmiş, başarılı çalışmalara imza atmış ve dönemin şartları içerisinde feyz alınmış ülkelerden biri olmuştur. Tito'nun ölümü itibariyle nefesi ile üfleyerek havada tutamadığı Yugoslavya küresinin yere düşmesi ile birlikte dağılan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC), günümüz konjonktürel yapısı içerisinde emperyalist devletlerin teşviki, etnik çeşitliliğin (etnik ayrımcılığın teşviki) etkisi ve milliyetçi akımların da desteği ile parçalanma sürecine girmiştir. Dünya Savaşları'ndan günümüze değin tanık olunan en kanlı ve en acı savaflara sahne olmuş, Tito'nun "Kardeşlik ve Birlik" söylemi ile (Bratstvo i Jedinstvo – Brotherhood and Unity) birleştirdiği Güney Slavlarının rüya ülkesi, böl ve yönet politikasının başarı ile etüt edildiği coğrafyalardan biri olarak tarih sahnesi içerisindeki yerini almıştır. Özyönetim ve sosyal devlet kavramlarının sorgulanması ile etnik çeşitliliğin zenginliğinden ziyade, farklılıklarının irdelenmesi ve soykırımlara varan mezalimleri ile ferah devletinden gözyaşı ülkesine dönüşen Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC), Tito'nun öngörülerini ve endişelerini haklı çıkararak kanlı parçalanma sürecini yaşayarak, sona erdirilmiştir. Yugoslavya'nın parçalanması ile yedinci sanat olarak adlandırılan sinema sanatının dünya üzerinde en başarılı ve yaratıcı örneklerinin sergilendiği Yugoslav Sineması da

sekteye uğramıştır. Ülkemiz literatüründe mevcut olan eksikliğin giderilmesi hissiyatı ile hazırlanan, Yugoslav sinemasının tarihi gelişiminin irdelendiği çalışmada, Yugoslav sinema akımları ve yaratıcıları ile eserleri değerlendirilmiştir. Dünya sinema tarihine adını altın harfler ile yazdıran Yugoslavya sineması, Yugoslavya'nın küllerinden yeniden doğan Bosna-Hersek ülkesi gibi Bosna-Hersek sinemasında filizlenmektedir. Bosna-Hersek ülkesi, Bosna Savaşı'nın yaralarını sanata sığınarak sarmaya çalışmaktadır. Bosna-Hersek'in kısa tarihi içerisinde, özellikle sinema sanatı ile ön plana çıkması, elbette ki Yugoslav sineması gibi güçlü bir altyapının varlığından kaynaklanmaktadır. Yugoslav Sineması'nın mirasını değerlendiren, ruhunu taşıyan ve Yugoslav sinematografisinden feyz alan Bosna-Hersek sinemasının emekçileri, yaralarını saran Bosna-Hersek ülkesinde bir umut olarak görülmektedir. Umutların yeniden yeşerdiği Bosna-Hersek sinemasının, başarılı temsilcilerinden biri olan Danis Tanovic, yapıtları ve yaratıcı çalışmaları ile çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Yugoslavya tarihine kısa bir bakış: Osmanlı İmparatorluğu'nun Barış Düstur'undan, Tito'nun Kardeşlik ve Birlik Mottosu'na, günümüz Balkanizasyon süreci

Balkanlar, çok dilli, çok dinli, çok kültürlü, çok milletli ve çok etnili klasik tanımı ile literatüre girmiş bir coğrafyadır. Pek çok farklı etnik kökene mensup bireyin ve toplumların Özyönetim (Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti içerisinde bulunan farklı etnik kökenlere mensup toplulukların (günümüz ülke yapılanmalarının) kendi iç meselelerinde özgür davranıp, karar verebildikleri, dış meselelerinde YSFC olarak ortak akıl ile hareket edildiği modeldir.) anlayışı ile özgürlüklerinin sağlandığı, yerel özgürlükler ile barış içerisinde ve kardeşlik güdülerini bir arada yaşadığı Yugoslavya, tek parti yönetim anlayışı ile etnik uyumun dünya üzerindeki en naif örneklerinden birinin temsili idi. Yugoslavya, günümüzde, vatandaşı olan bireylerden, ata topraklarını bırakıp, dünyanın dört bir yanına dağılan insanların ve parçalanan ailelerin dramını etüt etmiş göçmenlerine hatta yolu Yugoslavya'dan geçmiş her bir bireyin hüznü ile andığı bir zamanların rüya ülkesi olarak belleklerde yaşayan buruk ve acı toprakların simgesidir. Beş yüzyılı aşan bir süre ile Türk hükümlerinde, Osmanlı barış ve hoşgörüsü ile yaşayan Balkan halkları, 19. Yüzyılda, 93 Harbi ile başlayan, dünya haritasını değiştiren Balkan Savaşları ile devam eden, halkların iktisadi, siyasi, kültürel

ve toplumsal yapılarını değişime uğratan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan topraklarından çekilmesi ile nihayete eren süreçte, tarihe adını 1 Aralık 1918 tarihinde Birinci Yugoslavya olarak yazdıran Sırp-Hırvat-Sloven (Yugoslavya) Krallığı (Daha sonra Karadağ da birliğe alınmıştır.) homojen nüfus ideali ile kurulmuştur. Yugoslavcada Güney Slavları terimi olarak karşılık bulan Yugoslavya'da, Boşnaklar, Sırlar, Hırvatlar, Karadağlılar, Slovenler, Arnavutlar, Balkan Yahudileri, Balkan Çingeneri, Ulahlar ve Türkler olmak üzere, dünyanın etnik laboratuvarının en önemli örneklerinden biri olma niteliğine haiz, etnik zenginliğe sahip milletler birlikte yaşam kültürünü uzun yıllar etüt etmişlerdir. Görünürde Almanya ancak siyasal arka planda pek çok işbirlikçi devletin saldırıları, baskıları, zorlamaları neticesinde, Hitler iktidarı döneminde Almanya 06 Nisan 1941 tarihinde Yugoslavya Krallığı'na savaş ilan etmeden (1941-1944) işgal etmiştir. Dünya savaşlarına kayıtsız kalamayarak, II. Dünya Savaşı'na müdahil olmak durumunda bırakılan Yugoslavya, henüz II. Dünya Savaşı'nın yaralarını saramadan Almanya'nın işgaline uğramış, bir de işgalin neticesinde oluşan ağır darbelerin bertarafı ile başa çıkmak durumunda kalmıştır. Alman işgali ile birlikte Yugoslavya Krallığı Çetnik ve Partizan gruplarının çatışmaları ile iç savaşa sürüklenmiş, Partizan birliklerinin ilerleyişi, Alman ordularının geri çekilmeye başladığı 1944 yılının Ekim ayında Sovyet Birlikleri'nin de desteği ile iki bin yıl içerisinde elli dört defa yıkılıp, yeniden inşa edilen Belgrad'ın ele geçirilmesi ile sonuçlanmış, koalisyon hükümeti niteliğinde bir geçici hükümet kurulmuştur. Çetnikler eski monarşik düzenin yeniden tesis edilmesini savunurlar iken, Partizanlar iktidarı ele geçirerek, yeni bir yönetim sistemi ile ülkeyi idare etme çabası içerisinde idiler. “Çetnikler, savaş sonrası Yugoslavya'da Sırların hakim olacağı bir yönetimi savunurlar iken, Partizanlar Yugoslavya'da bütün ulusların yönetimde temsil edilmesini zorunlu görmüşlerdir” (Ülger, Ülger, 2003: 48). Koalisyon hükümeti ile Yugoslavya toprakları Partizanların denetimine girerek, Çetniklerin de gücü ellerinden alınmış, Alman işgali sona erdirilmiştir. Savaş sonrası Yugoslavya Yönetimi şu şekilde tasarlanmıştır: “Yugoslavya federasyon olacak, Sırp, Hırvat ve Slovenlerin dışında, Makedonlara, Karadağlılara ve Bosna-Hersek'te yoğun bulunan Müslümanlara da Cumhuriyet statüsü tanınacaktır” (Bora, 1995: 53). Partizan hareketinin desteklediği Tito'nun yönetimde kaldığı 1945-1980 yılları, Yugoslavya'nın en parlak yılları olmuştur. Partizan hareketinin bayrağı ise eski Yugoslavya bayrağına kırmızı yıldız sembolünün eklenmesi ile oluşturulmuştur.

Çok etnili yapıyı, eşit haklar mottosunu düstur edinerek, bir araya getirme ihtiyacı güderek, “Kardeşlik ve Birlik” söylemi ile (Bratstvo i Jedinstvo – Brotherhood and Unity) halkların kardeşliği savını hayata geçirmek isteyen Josip Bronz Tito’nun Başkanlığı’nda ve Komünistlerin önderliğinde, 11 Kasım 1945 tarihli seçimleri kazanan Halk Cephesi’nin zaferi İkinci Yugoslavya adı ile dünya tarihi literatürüne geçmiştir. 31 Ocak 1946 tarihinde, SSCB’nin 1936 yılı Anayasası’ndan esinlenerek hazırlanan yeni anayasanın kabulü ile Tito’nun ölümüne değin (04 Mayıs 1980, 15:05) düstur edinilecek olan “Kardeşlik ve Birlik” söyleminin ekseninde, kağıt üzerinde kalan Monarşi yönetiminin de sona erdirileceği Federal bir Cumhuriyet yapısını temsil eden “Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti” kurulmuştur. 1963 yılında Halk kelimesi Sosyalist terimi ile yer değiştirilerek, Güney Slavların yurdu, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti” (YSFC) şeklinde isim değişikliğine uğramıştır. İsim değişikliğinin en önemli sebebi, merkezi siyaset anlayışından uzaklaşarak, Yugoslavya’nın uhdesinde barınan Cumhuriyetlerin ön planda tutulması idealidir. “Kardeşlik ve Birlik” mottosu ile milliyetçiliğin ve etnik ayrımcılığın en alt düzeyde tutulması hatta yok edilmeye çalışılması ile etnik çatışmaları ortadan kaldırmaya yönelik, milli bayramların kaldırılması ve yerine ortak ülke bayramların getirilmesi, vatandaşlarının Yugoslav kimliği adı altında birleştirilmesi, etnik ve dini aidiyetlerin ikinci planda görüldüğü düzenlemeler ile etnik unsurlar arasında düşmanlıkların bitirilmesi düşüncesi, bir yönetim dahisi olan Tito’nun başarısının en önemli göstergesidir. Yugoslav halkı da 1974 Anayasası ile ismi istikrarlılık ile anılan Tito’ya ömür boyu Cumhurbaşkanlık ünvanı ve hakkı tanımışlardır. Yugoslavya’nın yönetim dahisi Tito’nun üç yönetim ilkesi ülkenin politikasının temelini oluşturmaktadır. “İlkelerden birincisi, özyönetim anlayışı ile yerel özgürlüklerin sağlanması, ikincisi kardeşlik ve birlik anlayışı ile tek parti dönemi içinde etnik uyumun kurulması, üçüncüsü de dış politikada bağlantısızlık anlayışı ile dünya barışına hizmet etmesidir” (Sander, 2005:576). Tito, dönemin şartları içerisinde, hayal edilemeyecek bir başarı göstererek, ülke kalkınmasında önemli adımlar atmış, ütopya olarak görülen bir ülke yaratmayı başarmıştır. İllüzyon olarak değerlendirilen, birçok etnik kimliği (alt kimlik) tek bir kimlik (üst kimlik) yapısında birleştirme kabiliyetini göstermiş, 1980 tarihinde uğruna “şarkılar” (Colic, 1980). ve marşlar bestelenen Tito’nun ölümünden başlayarak, 2000 yıllarına değin, etnik zenginlik düşüncesinden etnik temizlik saplantısına uzanan,

1991 yılında; Slovenya, Hırvatistan ve Makedonya, 1992 yılında; Bosna-Hersek, 1993 yılında; Sırbistan-Karadağ Federasyonu'nun kurulması, 2006 yılında Karadağ ve en son 2008 yılında Kosova'nın bağımsızlıklarını ilan etmeleri ile yaklaşık yirmi yıllık Balkanizasyon süreci dünya tarihinde mevcut Yugoslavya (görece-Üçüncü Yugoslavya Dönemi) literatürünün ve haritasının yenilenmesine neden olmuştur. Etnik çekişmeler, ulusçuluk ve milliyetçilik akımları, ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar, egemen devletlerin güçlü bir Güney (Yug) Slav devletinden duydukları rahatsızlıklar gibi örneklerini çoğaltmamızın mümkün olduğu pek çok etken ile yüzyıllar süresinde birlikte ve ortam yaşam pratikleri geliştirdikleri, ortak tarihi ve kültürel mirasa sahip, etnik ebru niteliğine haiz Yugoslavya halkları, böl ve yönet politikasının dünya üzerindeki en başarılı örneğini teşkil ederek, mensubu oldukları etnik köken ile anılan, yedi küçük ve zayıf devlet sınırları içerisinde, aralarına bırakılan nifak tohumları ile yaşamak durumunda bırakılmışlardır. Dillere pelesenk olmuş söylemi ile Rusya ve Avrupa ülkeleri arasında tampon bölge olan, bağımsızlar bloğunun en önemli üyesi ve Avrupa'nın dördüncü büyük ordusuna (Yugoslav Federal Ordusu, JNA) sahip Yugoslavya, Mareşal Tito'nun üfleyerek yaşam verdiği, etnik unsurlar arasında kardeşliği ve birliği dirilttiği, yedi sınır, altı Cumhuriyet (Bosna-Hersek, Hırvatistan, Karadağ, Makedonya, Sırbistan, Slovenya), beş ulus, dört dil, üç din, iki özerk bölge (Kosova ve Voyvodina) veya iki alfabe (Latin ve Kiril) ve bir siyasi parti ile Balkanizasyon (Bölünme, Dağılma) sürecini emperyalist devletleri hoşnut edecek şekilde başarı ile tamamlamış, geçmişin gıpta edilen, günümüzde ise "Eski" olarak özlemle anılan, ardında dünya devletlerinin gözleri önünde gerçekleşen ve müdahale edilme gereği duyulmayan savaş, katliam, tecavüz, kan, vahşet travmalarını bırakan, ütöpik olarak adlandırılan bir gözyaşı ülkesidir. Yugoslavya, dünya üzerinde gerçekleştirilmesi güç bir rüyayı Sosyalizm anlayışı aracılığı ile gerçekleştirebilmiş, ancak, emperyalist anlayışa ve dış güçlerin tahriplerine karşı direnmeden gerçek yaşama uyanmak durumunda kalmıştır.

Yugoslav Sineması (1945-1991)

Balkan coğrafyasının uhdesinde barındırdığı çok etnili, çok dinli, çok dilli ve çok kültürlü yapı içerisinde, tarihsel ve genetik arka planın mirası ile Balkan coğrafyasının sınırlarını çizmekten, Balkan kelimesinin kavramsal çerçevesinin belirlenmesine, dil

yapılarının ayrıştırılmasından sanat öğelerinin irdelenmesine değin pek çok unsur ve argümanın net olarak tanımlanması, sınırlarının belirlenmesi ve tek (salt) bir yapıda değerlendirilmesi mümkün değildir. Zira Balkanlar, uhdesinde barındırdığı tüm farklılıkları, coğrafyası içerisinde yer edinmiş her bir argümana yansıtmıştır. İsmi, sınırları, yönetim şekli tarihsel süreç içerisinde defalarca değişen Balkan coğrafyasının öğelerini kesin çizgiler ile kavramsal çerçeveler içerisinde tanımlamak güçtür. Sinema disiplini de Yugoslavya içerisinde her dönem farklı yapılara bürünmüş, gücü, etki alanı ve yapısı sürekli olarak değişimlere uğramıştır. Yugoslavya'nın Sosyalist Özyönetim Modeline geçişi ile birlikte, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda reform niteliğinde değişimler yaşanmıştır. Yugoslavya'nın Sosyalist Özyönetim Modeline göre sistem içerisinde mevcut disiplin ve yapıların kendi kendilerini idame ettirebilecek bir düzen ile kurulmaları gereklidir. Sinema disiplini de halkın büyük desteği ve hükümetin teşvikleri ile güçlü bir alt yapı oluşturmak sureti ile oluşturulmuştur. Sinema sanatını çok seven, sanatın her alanını destekleyen bakış açısına sahip Tito, devlet arazilerinin sinema disiplini adına tahsis edilmesini sağlamış, dönemin şartlarına göre ciddi sayılabilecek tutarlarda bütçe ayırmış, sinema emekçilerinin eğitimleri adına yurtdışına gönderilmelerini teşvik etmiş, Yugoslavya içerisinde Güzel Sanatlar alanında kaliteli, özgün ve yaratıcı eğitimler verilebilmesi adına Üniversiteler ve kurslar açılmıştır. Film Oyuncusu Bata Zivojinovic; “Sırbistan Film Oyuncuları Derneği’ni ve ayrıca Yugoslavya Film Oyuncuları Derneği’ni kurdum. Ve kapısına şu cümleyi yazdım; eğer en iyisi olduğunu düşünmüyorsan asla içeri girmeyi düşünme!” (Cinema Komunisto, 2010) söylemi ile Yugoslav Sineması'nın etik bakış açısını yansıtmaktadır. Yugoslav halkını da çalışmalara müdahil etmiştir. Halk sinema stüdyolarının yapımında beden gücü ile gönüllü olarak destek verir iken öte yandan da finansal destek anlamında da katkılar sağlamışlardır. Özyönetim sistemi ile sinema disiplini de dahil olmak üzere tüm sanat dallarında devlet denetimi ortadan kaldırılarak, kendi kendilerini yönetebilme hakkı tanınmış, özgür bir yapıda sanat üretimi teşvik edilmiştir. Sansür ve denetleme yetkisi, devletin güdümünden çıkarılarak, yapım şirketlerinde ve sektör içerisinde yer alan emekçilerden oluşan uzman bireyler, akademisyenler, psikologlar, sosyologlar ile işçi ve sanat konseylerinden görevlendirilen bireylerin oluşturduğu kurumlara bırakılmıştır. Bu sayede işçi konseyi de dahil olmak üzere, her kesimden hemen her bireyin dahil olabileceği denetim kurumları aracılığı ile halk da “birlikte” üretim ve

yönetim süreçlerine dahil edilmekte idi. Bu durum, Sosyalizmin düstur edindiği, kamusal alanların emekçilere devredilmesi idealini de destekleyen ve uygulamada geçerliliğini sağlayan bir durum oluşturmaktadır. Yugoslavya Sinematografisi dünya ülkeleri arasında sayılı ve önemli bir yer edinerek, ‘‘Yugoslavya’nın dağılma sürecine değin geçen süre içerisinde (1991) dünya ülkelerine Zvezda Film, Filmski Novosti ve kamu kurumu niteliğindeki Avala Film gibi yapım şirketleri aracılığı ile belgesel, yüksek oyunculuk düzeyi ve kaliteli yapımlardan oluşan uzun ve kısa metrajlı’’ (Kosanovic, 2015). olmak üzere sayısız film ihraç etmişlerdir. Bu sayede, Yugoslav Sineması ülke kalkınmasına ve ekonomisine ciddi derece katkı sağlayan bir sektör haline dönüşmüştür. On bin kişilik Pula Arena’da (Hırvatistan) ve benzeri pek çok şehirde düzenlenen film festivalleri, dünya sinemalarının temsilcilerini Yugoslavya’ya çekmeyi başarmıştır. Sinema festivalleri de ülke ekonomisine ciddi ölçülerde gelir kazandıran faaliyetlerden biri olmuştur. Gerçekten de sinema sektörünün sağlam temellere oturtulması, 1950’li yıllarda yaşanan reform hareketleri ve hızlı ekonomik kalkınma süreci, filmlerin gösterim alanlarının artmasına, sinema sektöründe istihdam edilen ‘‘eğitimli’’ sanatçıların, uzmanların, çalışanların sayılarının da artmasına, deneyim ve birikimlerin çoğalmasına, çekilen filmlerin nicelik ve nitelik olarak gelişmesine, sinema ile ilgili basılı yayınların çoğalmasına da olanak tanımıştır. Yugoslavya’nın kurulduğu ilk yıllarda, devlet destekleri ile çekilen komedi, romantik, çocuk, animasyon, eğlence unsurlu ve belgesel türleri ile hükümet adına tehlike arz etmeyen filmler ve edebiyat uyarlamaları zamanla kendi bütçelerini yaratmış, devlet kurumlarını finanse edebilecek düzeye erişebilmişlerdir. Bu durum, sanat disiplinde istihdam edilen ve sanata gönül veren bireyler ile hükümet arasındaki güveni ve bilinci de arttırmıştır.

Yugoslav sineması sadece hikaye anlatıcılığı ile sınırlı kalmayan, uhdesinde barındırdığı muhtelif muhalif söylemleri ile kısa süre içerisinde sınırlarını aşmış, anlatının, mekanın, temsillerin çok farklı katmanlara büründüğü, toplumsal gerçeklikleri olağanca gücü ile duygu ve düşüncelere en yalın ve doğal şekli ile dönüştüren bir ideolojik argüman olarak literatür içerisinde yerini almıştır. Yugoslav Sineması filmin bir yalan olduğunu, ancak mümkün olduğunca etkin kurgular ile gerçekçi kılınması gerektiği düşüncesini düstur edinmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında ve özellikle 1941-1945 yılları arasındaki savaş döneminde çekilen ‘‘Yoldaş Tito, Kartallarını savaşa

çağırıyor” söylemi ile her askerin göğsünde Yugoslavya’nın Mareşali Josip Broz Tito’nun fotoğrafını taşıdığı imgeler ile bezenmiş yapımlar, Yugoslavya’nın erken döneminde sinemanın propaganda argümanı olarak kullanıldığının en bariz kanıtlarından birini oluşturmaktadır. Noam Chomsky’e göre; “Devlet tarafından yapılan propaganda sistemli bir şekilde uygulanır ve kararlılık sağlanırsa halk üzerinde çok büyük etkiler yaratabilir” (2002: 2). Daniel J. Goulding 1945-1950 yılları arasındaki dönemi, *Liberated Cinema: The Yugoslav Experience 1945-2001* isimli çalışmasında “Titoizm” (Goulding, 2002: 285) olarak tanımlamaktadır. Perspektif Sanatçısı Veljko Despotovic “Siyasi parti ve hükümet propaganlarının en önemli unsurunun sinema olduğunu Lenin ve Rusov’dan öğrendik” (Aktaran, Momčilović ve Karamanić, 2010) demektedir. Sinema kitle iletişim araçları içerisinde, propaganda kabiliyetine haiz en önemli argümandır. Sinema ile görüş, düşünce ve yaşam pratikleri empoze edilebilmektedir. Literatürde, siyasi (politik) sinema, Propaganda sineması, devrimci sinema, militan sinema ve karşı devrimci sinema olarak adlandırılan sinema türleri, Yugoslavya Hükümeti’nin en etkin düzeyde kullandığı türler olarak sinema tarihi içerisinde yerini almıştır. Stüdyo Yönetmeni Gile Djuric’e göre de “Bugün filmler geçmişe göre daha farklı, geçmişteki filmlerin etkisi muazzamdı. Filmler, siyasi güdüler ile propaganda gibi şeyler için önemli bir silahtı” (Cinema Komunisto, 2010). Ayrıca Yugoslavya sineması sadece savaş propagandası ve temaları ile sınırlı kalmayarak, savaş sonrası Tito Dönemi’nde, Hükümet’in faaliyetlerini; “1946-1947 yıllarında, 230 km. Tren yolu büyük çoğunluğu gençlerden oluşmak üzere, Yugoslav halkı tarafından yapıldı. Ülkemiz için çalışmayı seviyorduk” (Cinema Komunisto, 2010) söylemleri ile Yugoslav halkı dahil tüm dünya uluslarına duyurmak ve hükümet faaliyetlerini tanıtmak maksatlı olarak da kullanılmıştır. Amerikan Sineması (Capra Filmleri), Nazi Dönemi Alman Sineması, İtalyan Faşist Sineması, Sovyet Toplumsal Gerçekçi Sineması gibi örneklerde olduğu gibi Yugoslav Sinema külliyatında da ciddi derecede propaganda filmleri mevcuttur. Yugoslav Hükümeti’nin sinema disiplinini desteklemek için kurduğu, Devlet Film Fonu aracılığı ile desteklediği propaganda filmleri konusunda, Film Yönetmeni Veljko Bulajic “Her ülke ve her hükümet kendi temalarını dayatır. Bu böyle idi ve böyle olmaya devam edecek. Her güç kendi tanıtımını yapar. Bence filmin formülü temaya sadık kalmaktır. Filmin adil oluşu, ne kadar uzun süre yaşayacağını gösterir. Bu filmin ilk ve yegane kanunudur” (Cinema Komunisto, 2010) şeklindeki

görüşü ile aslında otantik ve abartılı sinema tarzından ziyade, sinemanın detaylı, analitik, gerçekçi ve eleştirel bakış açılarına ihtiyacı olduğunu ifade etmektedir. Yugoslav sineması aynı zamanda, Yugoslav halkını kardeşlik ve birlik ideolojisi altında birleştirmek, ülkenin bekası için daha çok çalışmak, ülke nüfusunu oluşturan tüm etnik çeşitliliğe rağmen, birlikte ve ortak bir yaşam alanı oluşturabilmek ülküsü adına da “Orta sınıfın bir kısmı bizim başarılarımıza şüphe ile baktı, beş sosyalist yılımızı anlayamadılar, bu süreç onlara 55 yıl gibi geldi. Eğer gerekli görülürse, Yoldaşlarımız ile birlikte bu ülke için gece gündüz çalışacağız. Ülkemiz bizden bunu bekliyordu” (Cinema Komunisto, 2010) söylemleri ile aracılık görevi üstlenen, belgesel niteliğindeki ürünleri literatüre kazandırmıştır. 32 yıl boyunca Tito’nun projeksiyoncusu olarak görev alan ve her akşam en az bir film olmak üzere toplamda; 8801 film izleten Leka Konstantinovic’in Tito’yu mezarı başında ziyaret ederek, “Yoldaş Başkan Tito, 32 yıl boyunca sinema makinistliğinizi yaptım, her şey için teşekkür ederim, minnettarım” (Cinema Komunisto, 2010) tümcesi Tito Dönemi Yugoslavyası’nın sinemaya attığı değer en güzel betimlemelerinden birinin temsilidir.

31 Ocak 1946 tarihinde yeni anayasası ile dünya tarihinde kendine yer edinen Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti, Sosyalist yönetim yapılanması içerisinde 1948 yılında merkezi yaklaşımı benimseyen yönetim şeklini terk ederek, Sosyalist Özyönetim (Socijalisticki Samoupravljanje) Sistemini benimsemiş ve uygulamıştır. Devletçiliğin ön planda olduğu SSCB modeline ve mevcut liberal demokrasi temsillerine alternatif niteliğindeki Yugoslav Komünist Partisi’nin uygulamaya koyduğu, yeni Yugoslavya modeli, yeni anayasada desteklenerek, 1950-1980 yılları arasında ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel gelişmede önemi azımsanamayacak derece katkılar sağlamıştır. 1956 yılında yürürlüğe giren Yugoslavya Sinema Yasası ile resmi olarak devletin sinema disiplinine ayırdığı fonların, yardımların ve yatırımların kesilmesi ifade edilirken, film üretimi, gösterimi ve ticaretinin sekteye uğramaması adına film biletlerinin, devlet adına alınan vergilerden (%17-20) muaf tutulması kararlaştırılmıştır. Vergi muafiyeti ve devlet yardımlarının kesilmesi durumu, sinemada özgür düşüncenin yolunu açmış, sinema disiplininin ürettikçe kendi kazancını temin etmesini sağlamıştır. Yugoslav Sosyalist Özyönetim Modeli (1948-1960), özellikle 1960’lı yılların başında liberal sistemin de etkisi ile toplumsal, idari ve kamusal yapının hemen her alanında başta, sinema olmak üzere, edebiyat, sanat, kültür ve toplumsal yaşamın her bir ünitesinde

gelişmelere olanak tanımıştır. Yeni yönetim modeli Özyönetim ile merkezi yaklaşımın da terk edilmesi ile birlikte, sosyalist bakış açısı yerini, yeni bakış açlarına bırakarak, yeni bir sanat anlayışının ve türünün doğumunu da hazırlamıştır. Toprağın köylülere, yetkilerin işçilere devredildiği, sağlık ve eğitim ünitelerinin tamamen ücretsiz olduğu, sanat, edebiyat, mimari, spor ve kültür argümanlarının devlet denetiminden azledildiği Yugoslavya topraklarında, yaşamlarını idame ettiren halklara özgürlüklerin tanındığı, günümüzde ütopyik olarak değerlendirilen Yugoslavya rüyasının gerçekleşmesi ile özellikle sinema başta olmak üzere hemen her sanat ve spor dalı özgür düşünce şansının tanınması ile birlikte gelişmeler göstermiştir. Yeni açılan film şirketleri özellikle sinema sektörünün kendi kendini yönetmesi düşüncesi ile hareket ederek, yeni bir sanat akımının doğumu ile birlikte özgün yapıtların üretimini de gerçekleştirmişlerdir. Yeni bir sanat akımının doğumu ve sinema sektörünün gelişmesi şüphesiz Yugoslavya Hükümeti'nin destekleri ve iştirakleri ile mümkün olmuştur. Yugoslav hükümeti ayrıca, sinema merkezlerinin yararlanabileceği özel kültürel fonlar oluşturarak, hatta şirketlerin film yapımları esnasında bütçe sıkıntıları yaşamamaları adına bankalardan uzun vadeli ve düşük faizli kredi alabilmelerini kolaylaştırmıştır.

Yugoslav sinema sanatının gelişmesi adına gerçekleşen hükümet destekleri, sinema sanatının sektör haline gelmesini sağlamıştır. Bu önemli gelişme Yugoslav Yeni Film Dönemi Avangart Film Yaratıcıları olarak adlandırılmıştır. 1960-1969 dönemleri arasında altın çağını yaşayan sinema sektörüne üye isimlerin, sinema filmlerinde kurgulamış oldukları senaryolar 1969 yılı ve sonrasında hükümeti rahatsız etmeye başlamış, Yugoslav Yeni Film Dönemi mensupları hükümetin kısıtlamalarına ve sansürlerine maruz kalmış, bazı yapıtların yasaklanması durumu yaşanmıştır. Şüphesiz ki yasakların en temel nedeni, komşu coğrafya İtalya'da baş gösteren, İtalyan Yeni Gerçekçi Akımı'nın (ötekilik ve yalnızlığa vurgu yapan) Yugoslav sinemasına da sirayet etmesi durumudur. Yugoslav sinemasında, Dusan Makajev, Zika Pavlovic, Sasa Petrovic, Zelimir Zilnik, Mika Antic, Lordan Zafranovic, Mica Popovic, Bata Cengic, Marko Babac, Aleksandar Petrovic, Bostjan Hladnik, Zivojin Pavlovic, Ante Babaja, Dusan Makajev, Vatroslav Mimica, Krsto Papic, Lazar Stojanovic ve Vojislav Kokan Rakonjac isimlerinin öncülüğünü gerçekleştirdiği "Siyah Dalga" olarak anılan dönemin en bilinen, sansüre ve yasaklara maruz kalmış yönetmenleri olarak Yugoslavya sinema tarihine isimlerini yazdırmışlardır. Yeni Film akımı, Marksist söylemden ve

düşünceden etkilenmiştir. Marks'ın her şeyin tartışmaya açık olduğu görüşünü benimseyen Yeni Filmciler, her yıl Hırvatistan'da bir araya gelerek, düşüncelerin ve fikirlerin uygulama aşamalarını tartışarak, elde edilen verileri Praxis dergisinde basılmasını sağlarlardı. Praxis Dergisi (Okulu), Yeni Filmcilerin görüşlerinin kuramsallaştığı bir mecra haline dönüşmüştür.

II. Dünya Savaşı sonrasında sinema, iktidarların en etkin propaganda argümanı olarak görülmüş, sinemanın yaygınlığı, işlenen temalar, izleyicinin edinmesi istenen izlenimler ve hissetmesi amaçlanan duygular, ulaşılabilirliği ve yaygınlığı sayesinde sinema aracılığı ile aksettirilmeye çalışılmıştır. Siyah Dalga (Black Wave) dönemi, dönemin şartları içerisinde Yugoslavya hükümetinin rahatsızlık hissettiği bir sanat disiplini şekline dönüşmüştür. Sinemanın gücünün farkındalığında olan Yugoslavya Hükümeti, II. Dünya Savaşı ile Yeni Film akımının yaşandığı 1960 senesine değin, sinema sektörünün yaratılması adına destekler sağlamış, amaçları doğrultusunda, Yugoslavya'nın savaş sırasında yaşadıklarını tüm dünya toplumlarına duyurmaya çalışmıştır. Bu sebeple, filmlerin konuları ağırlıklı olarak savaş ve Partizan dönemini içeren kurgulardan ibaret kalmıştır. Partizan filmlerinde, gerçekçiliği arttırabilmek adına, film çekimleri esnasında, Yugoslav ordusunda askerlik görevini yürüten personel ve erler kullanılmıştır. Ancak, hesaplanamayan özgürlükçü düşünce hareketinin hızla ülkeye yayılması durumu ile konu değişimlerinin yaşanması daha doğrusu hükümetin belirlemiş olduğu konuların dışına çıkılması (hükümetin perde arkasında tanıdığı koşullu özgürlük) ve hükümeti eleştiren yapıtların oluşturulması Siyah Dalga akımının doğmasına sebebiyet vermiştir. Siyah Dalga akımına dahil edilen birçok yönetmen, hükümet ile aralarındaki çatışmayı dindiremeyerek, yapıtlarını hazırlayabilecek ve yayınlatabilecek yapımcıları ikna edemeyerek, çalışmalarını ülke dışında sürdürmek durumunda kalmışlardır. Yönetmenlerin hükümete karşı olan muhalif tavırları, pek çok özgün eserin oluşmasını sağlamıştır. Yugoslav sineması da, Küba, Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya sinematografisinde yer alan muadilleri gibi sosyalist yönelimin etkisi ile farklı dimağlara seslenilen özgür yapılara sahip filmleri ortaya çıkarmışlardır. Yeni Film dönemi, sinemayı dogmatik yapılardan arındırarak, bürokratik denetimlerden uzaklaştırmak sureti ile özgürlüklerin arttırılması amacını taşımakta idi. Yeni Film anlayışına göre, sanat alanında Sosyalist Özyönetim modelinden ve ideolojisinden uzaklaşmayı gerekli kılmıştır. Özgün yapımlar ancak, siyasi ve ironik dayatmalardan

soyutlanarak, çağdaşlaşma ile mümkün olacaktır. Ağırlıklı olarak festivallerde gösterime giren, etkisinin sınırlı olduğu düşünülen, Yugoslavya'nın geçmişi ile yüzleştiği belgeseller ve kısa metrajlı filmler, Yeni Film Dönemi'nin başat unsurlarıdır. Bogdan Tirnanić'e göre ise Siyah Dalga, "Çelişkili, karamsar ve Sosyalist Yugoslavya rejimine olumsuz bakış açıları ile yaklaşımları" (Tirnanić, 2008: 39) sebebi ile eleştirilmektedir.

Gerçekten de Yugoslavya'yı, ihtişamlı mimari yapıtları, spor müsabakalarındaki başarıları ve özellikle Erovizyon şarkı yarışmaları başta olmak üzere, müzik konusundaki derinlikleri, müzik grupları ve yapıtları kadar, sinema alanındaki filmleri de dünyaya tanıtmıştır. Yugoslavya, bir yandan hızlıca inşa edilen sanayi yatırımları ve başarıları ile gündeme gelir iken, sanat dallarının gelişimini de değişim ve ilerleme süreçleri içerisinde geride bırakmamışlardır. II. Dünya Savaşı'nın hezimetini atmak adına düzenlenen gelişim hamleleri dahilinde, sektör haline dönüşen sinema, ülkenin her bir Federatif Cumhuriyeti'nde açılan film stüdyoları ile desteklenmiştir. Film stüdyolarının başarılı ve sürekli gelişim gösteren çalışmaları, sinema tarihinde Yugoslav Ekolü olarak adlandırılan, yıldızı parlayan yapıtların nitelik ve nicelik açısından çeşitlilik ve kalite göstergesi olduğu bir dönemi yaratmıştır. Dönemin en başarılı ve dönemin şartları içerisinde değerlendirildiğinde en ihtişamlı stüdyoları şüphesiz ki Sasa Petrović, Aleksandar Petrović, Zivojin Pavlović, Dusan Makavejev, Zelimir Zilnik, Lazar Stojanović isimlerinden oluşan Belgrad grubu ve Krsto Papić, Vatroslav Mimica, Ante Babaja yönetmenlerinden oluşan Zagreb grubunun öncülüğünde gelişen Belgrad ve Zagreb stüdyoları olmuştur. Dönemin en önemli film stüdyoları olan Belgrad'da (Sırbistan) Avala film stüdyosu, Zagreb'de (Hırvatistan) Jadran film stüdyosu, Ljubljana'da (Slovenya) Triglay film stüdyosu, Budva'da (Karadağ) Zeta film stüdyosu, Skopje (Üsküp, Makedonya)'de Vardar film stüdyosu ve Sarajevo (Saraybosna-Bosna Hersek)'de Sutjeska film stüdyosudur. Yugoslav sinemasının temel taşı niteliğindeki Avala Film Stüdyosu, ülkenin sinema merkezi olması düşüncesi ile iki bin yıl içerisinde elli dört defa yıkılıp, yeniden inşa edilen Belgrad'da bir sinema kasabası şeklinde projelendirilerek, 1 Mayıs 1947 yılında kuruldu. Avala'nın inşası süresince, Yugoslav Hükümeti kadar Sosyalist Halk'ında desteği büyük olmuştur. Yugoslav Halkı her alanda olduğu gibi sinema disiplinin gelişimi adına da gönüllü olarak, stüdyo inşaatında çalışmış, maddi olarak bağışlar ile de desteklerini sürdürmüşlerdir. Ancak, dönemin

şartları itibariyle, film kasabası olarak tasavvur edilen Avala, kasaba şekline dönüştürülemeden bir bina ile sınırlı kalmıştır. Yugoslavya'nın illüzyon merkezi olması amacı ile tasarlanan Avala hakkında, Perspektif Sanatçısı Vlasta Gavrik'in görüşleri şu şekildedir; "Bu mücadele ile 1 Mayıs 1947 tarihinde Belgrad'da, film şehrinin yapımı başladı. 1951 yılında yedi modern bir stüdyo olacaktı. Yugoslav sinemasının ana görevlerini teknik olarak gerçekleştirmek için Avala Film Stüdyosu kuruldu" (Cinema Komunisto, 2010). Her yıl elli adet film çekilmesi hayali ile yola çıkan Avala, Avrupa'nın sahip olduğu en büyük film stüdyosu olarak literatürdeki yerini almıştır. Perspektif Yönetmeni Veljko Despotovic; "Yugoslavya Devleti tarafından bir film şehri kurulmuştu. Büyük olanaklarımız vardı. Dünyaca tanınan yönetmenler ile birlikte çalışma fırsatını yakaladık. Şahane dekorlar yaparak, harika filmler çektik" (Cinema Komunisto, 2010) sözleri ile Avala başta olmak üzere, Jadran, Triglay, Zeta, Vardar ve Sutjeska film stüdyoları ile Güney Amerika'ya film satan, Amerika Birleşik Devletleri için filmler üreten, ortak yapımların aranan partnerleri olan Yugoslav Sineması'nın ülke için ne denli önemli bir lokomotif olduğunu ifade etmektedir.

Doğaldır ki, film stüdyolarının ilk çalışmaları, II. Dünya Savaşı'nın ardından, savaş filmlerinin konu edildiği ve Partizan filmleri olarak anılan sinema filmleri ile sınırlı kalmıştı. Ancak, sınırlı konu dağarcıkları, yönetmenlerin ve sinema sektörü çalışanlarının, Avrupa'da ve diğer dünya ülkelerinde eğitimler almalarının ardından Yugoslavya'ya dönmelerini takip eden süreç içerisinde son bulmuştur. Sinema disiplininde eğitimlerini alan ve ülkelerine dönen yönetmenlerin ve sinema disiplininde faaliyet gösteren diğer emekçilerin varlığı, 1960'lı yıllarda sinema endüstrisinde büyük bir patlamanın yaşanmasına neden olmuştur. Zamanla Avrupa'nın en güçlü sinematograflarını yetiştirmiş ve sinematografiye önem veren Yugoslav sineması 1970'li yılların başlarında, Cumhuriyetler arasında mevcut olan film sanayilerinin aralarında rekabetler ile sarsıntılar yaşamaya başlamıştır. Rekabet ilk etapta, film kalitelerinin artmasına, konu zenginliklerinin çeşitlenmesine ve mümkün mertebe daha fazla kişiye ulaşma amaçlarını gerçekleştirmek şeklinde vücut bulmuş olsa da, zamanla her bir Cumhuriyet'in kendi özünde yer alan değerleri daha fazla ortaya çıkarma hissiyatı ile gelişerek, Tito'nun mottosu kardeşlik ve birlik söylemine zarar verecek boyutlara ulaşmış, etnik çeşitliliğin kültürel zenginlikten ziyade ayrılıkçı hareketlere meydan verebilecek söylemlere zemin hazırlayan boyutlara ulaşması, Yugoslav

Sinemasını sekteye uğratmıştır. Aynı zamanda, devletin görevleri olan pek çok yönetim argümanının devlet eli ile Sosyalizmin idealarından biri olan kamunun yönetiminin emekçilere devredilmesi hususu planlandığı şekilde başarı ile gerçekleşememiş ve süreç içerisinde eksik kalan noktalar, bürokratik işlemlere bırakıldığından, bürokrat bir sınıfın oluşumuna engel olunamamıştır. Bürokrat sınıfın kendi aralarında Güçlü el ismi ile bir birlik oluşturmaları devlet yapısında bir ikilemi doğurmuştur. İkilemi ortadan kaldırmak adına, 1966 yılında Tito Önderliği'ndeki Yugoslav Komünist Partisi (YKP) toplumsal reform adı altında bir değişim gerçekleştirmiştir. Ancak, ilgili süreç içerisinde, ülke ekonomisi adına işsizlik ve fiyat artışları yaşanmış, maaşlarını ödeyemeyen fabrika ve kurumlar iflas etmiştir. Bu süreç içerisinde, Yugoslavya'dan başta Batı Avrupa ülkeleri başta olmak üzere yurtdışına emek göçleri başlamıştır. Ancak, sinema sektörü ilgili süreçten etkilense de büyük bir sarsılma yaşamamıştır. Sinema disiplininin, toplumsal gerçekliği yansıtmaya ve toplumsal olaylardan beslenme güdüsü ile filmlerin içerikleri, toplumsal olayları sorgulayan, iktidarı eleştiren, Özyönetim Sosyalizmi'nin boşluklarını arayan ve gerçek ile ütopya arasında sıkışan sorunsallar olarak değişmeye başlamıştır. Yugoslavya'nın iç yapısında mevcut değişim ve gelişimleri, İtalyan Sineması'nda hakim olan Gerçeklik akımı, Çekoslovakya, Macaristan ile Polonya (Kara Film) sinemalarının kara mizah ve hiciv konuları, Fransız Yeni Dalga Akımı gibi yurtdışı olgularının etkileri takip etmiştir. Bu durum, yönetim için tehlike yaratmayan film anlayışının kökten değişimine neden olmuştur.

Belgrad Üniversitesi Sinema Bölümü Yönetmenlik dalında öğretim üyesi olan Aleksandar Petrovic'in Bice Skoro Propast Sveta (Yakında Dünya Yıkılacak, 1969) filmi sebebiyle görevinden uzaklaştırılması, Lazar Stojanovic'in Lisans bitirme projesi olarak hazırladığı Plasticni Isus (Plastik İsa, 1972) filmi sebebi ile hapis cezasına mahkum edilmesi, pek çok filmin yasaklanması ve depolarda saklanması durumu, Hükümet'in Siyah Dalga yönetmenlerine gözdağı verme çabaları olarak algılanmıştır. Gerçekten de artık hükümet Siyah Dalga akımının temsilcilerine karşı sert yaptırımlar uygulamak adına hazırlıklarına başlamıştı. Yapımcı firmaların filmlere el koyması, yönetmenlerin çalışmalarını tamamlayamadan yurtdışına gitmek durumunda kalmaları siyah dalga akımını zayıflatmıştır. Yugoslavya'nın en büyük film festivali olan Pula Film Festivali'nde, 1973 yılı Pula Altın Arena Ödülü'nü Tito yanlısı ve Partizanlar'ın kurtuluş savaşını konu edinen Sutjeska filminin kazanması ile Siyah Dalga akımı

temsilcilerine gönderme yapılmıştır. Neoplanta şirketinin, 1973 yılında gösterimde olan 20 adet filminin gösterimden çekeceğini ilan etmesi ve yapılan basın açıklamasında, Siyah Dalga akımı filmlerinin Yugoslavya kültürünü yansıtmadığı mesajının iletilmesi aslında Siyah Dalga akımının sonunu getirmiştir. Akımın sonlanması ile birlikte hükümet adına tehlike içermeyen filmlere, belgesellere, edebiyat uyarlamalarına, komedi, dram, romantik gibi türlerde yapıtlara ağırlık verilmiştir. “1960’ların başından itibaren Yugoslavya’da, 1973-1977 döneminde en düşük yerli film üretimi dikkat çekmiştir. 1973’te 19 film tamamlanmıştır. 1974’te 17 film, 1975’te 18 film, 1976’da 16 film ve 1977’de 18 film üretilmiştir” (Goulding, 2002: 143) Pavle Levi’ye göre; “Amerikan kitle iletişim silahı olan diziler, hemen her ülke sanatını ve sanat disiplini olan sinemayı etkilediği gibi, Yugoslav film endüstrisini de derinden etkilemiş ve zarar vermiştir” (Levi, 2009: 24).

1970’li yıllarda Yugoslav sinemasında, Türk aile komedi yapımlarının benzerlerinin ağırlıklı olarak yer aldığı, aile bağlarına ve kuşak çatışmalarına atıflarda bulunulan yapıtların varlığı göze çarpmaktadır. Ancak ilgili dönem, soğuk savaş yıllarına tekabül ettiğinden, Yugoslav sinemacıları hükümeti eleştirmekten kendilerini alamamış, ülke siyasetinden uzak kalamamış ve Tito dönemini ve mutlu toplum dayatmasını kara mizahın eşsiz argümanları ile yeniden işlemişlerdir. 1970’li yıllar, Srdan Karanovic, Lordan Zafranovic, Rajko Grlic, Goran Paskaljevic, Slobodan Sijan ve Emir Kusturica’nın günlük yaşamı tasvir eden, replikleri günümüze değin süregelmiş, kara mizah örnekleri yapıtlar ile taçlanmıştır. İlgili yönetmenler, Siyah Dalga akımının ardından Yugoslavya sinemasını etkisi altına alan, 1980’li yılların başlarında Prag’da Sinema eğitimlerini tamamlayıp, ülkelerine dönen Prag Akımının (Okulu) temsilcileridir. Prag akımı ile de ulusal sınırların aşılması ve evrensel bakış açısı hakim olmuştur. Prag akımı ile Siyah Dalga akımına oranla daha yumuşak eleştiriler ve hükümet adına tehlike arz etmeyen temalar işlenmiştir. Prag akımı ile Yugoslav sineması tekrar beğenilen ve yükselen bir ivme izlemiştir. Prag Okulu temsilcileri, Yugoslavya’nın parçalanmasına değin (1991) uluslararası platformlarda Yugoslavya’yı ödülleri ile gururlandırmış, çalışmalarını ile başarılı festivallerin ilgi ile izlenen yapıtları arasında yer edinebilmişlerdir. 1991 yılında, ülkenin en büyük festivali Pula Festivali’nin, iç savaş sebebi ile iptal edildiğinin açıklanması ile Yugoslav Sineması, kısa bir süre içerisinde, Yugoslavya gibi tarih sahnesinden silinmiştir.

Yugoslav sineması, tarihinin hiçbir döneminde, diğer sanat disiplinleri tarafından yalnız bırakılmamıştır. Tiyatro sanatçılarından edebiyatçılara değin hemen her sanat dalı, sinema disiplini ile birlikte hareket etmiş ve özgün eserlerin ortaya çıkması adına destek vermişlerdir. Yugoslav sineması tarihinin hiçbir döneminde bölgesel nitelikli yapıtlar sunmayı amaçlamamıştır. Daima, sınırları aşan, ülkeleri dolaşan filmler çekme hedefi güdülmüştür. Yugoslav sinemasının en önemli özelliği, aile bağları, kuşak çatışmaları, güncel gelişmeler ve olağan durumlar konu edildiğinde dahi, siyasi eleştirilerin satır aralarında işlenerek, eleştirel bakış açısını taşıyor olmalarıdır. Zira, Yugoslav Özyönetim Sosyalizmi ile gelişen sinema disiplinine göre, yönetimi eleştirme bireylerin, toplumların ve sanat dallarının en temel hakkıdır. Bu nokteler, satır aralarına öyle bilinçli ve doğal şekilde yerleştirilir ki hiciv edilen durum, diyaloglar içerisinde kaybolarak, konu ile özdeşleştirilir. İzleyici filmi izler iken eleştirileri konunun akışı içerisinde çekip alır. Yugoslav sineması en dramatik kurgularda dahi umutsuzluk taşımaz, izleyiciyi yormaz, en dramatik olgularda dahi bir mizah (kara mizah) anlayışını sezme mümkündür. Yugoslav sineması müzikleri ile ayrılmaz bütünlük teşkil etmektedir. Zira, müzik Yugoslav toplumu adına büyük önem taşımaktadır ve bu önemli sanat disiplini sinemadan ayrı düşünülmez. En kasvetli ve dramatik göstergelerin bulunduğu sahnelerde dahi müziğin coşkusu izleyicileri yormaz, Yugoslavya coğrafyasının eşsiz doğal güzellikleri, Yugoslav sineması içerisinde sık rastlanan mekan argümanını teşkil etmektedir.

Bağımsızlık İlanı'ndan günümüze Bosna-Hersek Sineması ve Danis Tanovic Sineması örneklemleri (1995-2005)

Tito'nun ölümü Yugoslavya için yeni bir dönemin başlangıcı olmuş, yeri doldurulamayan Tito'nun ardından rüya ülkesi bölünme sürecine sürüklenmiştir. Tito'nun yerine Devlet Başkanlığı görevini üstlenebilecek liderin seçilememesi, altı Federe devlet temsilcilerinin katılımı ile oluşturulmuş, Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyelerinin, her birinin bir dönem boyunca devlet yöneticiliğini gerçekleştireceği dönüşümlü bir sistemi doğurmuştur. Yönetim zafiyeti ile bunalıma giren Yugoslavya halkı arasında, Cumhuriyetler bazında, Tito'nun önüne geçme konusunda yaşamını adadığı etnik kimliklerin ve benliklerin kontrol altında tutulması ve milliyetçi akımların artması hususları, ülke içerisinde ciddi derecede krizlere neden olmuştur. 1973 Petrol

krizi ile başlayan ekonomik kriz, 1980'li yılların sonlarında daha kritik boyutlara ulaşarak, daha ciddi krizlere sebebiyet vermiştir. Yugoslavya Devlet Başkanı Tito'nun ölümünden sonra göreve gelen Ante Markovic, beklenen etkiyi yaratamayarak, ayrılıkçı hareketlerin ve milliyetçi akımların önüne geçebilme kabiliyetine haiz olamamıştır. Markovic'den sonra göreve gelen Slobodan Milosevic ise Tito'nun düstur edindiği ilkeleri ve motto olarak gördüğü kardeşlik ve birlik söylemini benimsemeyerek, farklı bir Yugoslavya hayali ile Sırp milliyetçiliğini körüklemiştir. Mevcut yapılanma, etnik ayrımcılığı çatışma noktasına taşıyarak, dağılma sürecinin başlamasına neden olmuştur. Dağılma sürecinin ilk emareleri Kosova'da başlamış, federal yönetimden kopma çabaları Slovenya, Hırvatistan, Makedonya ve Bosna-Hersek'te şiddetlenerek artmış ve Yugoslavya'yı oluşturan halkların, artık bir arada yaşamalarının mümkün olmadığı sonucu ortaya çıkarak, 25.06.1991 tarihinde Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlıklarını ilan ederek, resmen Yugoslavya'dan ayrıldıklarını dünyaya duyurmuşlardır. Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlık ilanları ile fiilen parçalanma yoluna giren Yugoslavya, diğer etnik toplulukların huzursuzlukları karşısında başarılı bir politika izleyememiş, dağılma sürecine girmiştir. "15 Ekim 1991'de Bosna-Hersek Parlamentosu'nda Kasım 1990'daki seçimlerde çoğunluğu elde eden Müslüman Demokratik Hareket Partisi bağımsızlık kararı aldı. Bağımsızlık kararı 29 Şubat ve 1 Mart 1992'de yapılan referandum ile Müslümanların ve Hırvatların büyük çoğunluğu tarafından kabul edildi. Sırlar bu referandumu boykot ettiler. 7 Nisan 1992'de Bosna-Hersek Avrupa Topluluğu ve ABD tarafından bağımsız bir devlet olarak tanındı." (Bağcı, 1994: 258). Bosna-Hersek'te II. Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa kıtası üzerinde, 1992-1995 yılları arasında, Sırp olmayanlara karşı başlatılan etnik temizlik ve soykırım politikaları ile yüz altmış binini Boşnakların oluşturduğu, iki yüz bin kişi yaşamını yitirmiştir. 1995 yılında, ölümleri ve katliamları sükûnet ile izleyen Birleşmiş Milletler'in tahammül edilemeyen sessizliğine karşın, 1995 yılında ABD'nin Dayton Şehri'nde Dayton Barış Antlaşması ile yüzyılın en kanlı savaşı sona erdirildi.

1992 yılı öncesinde, Yugoslavya Sineması'nın bir parçası olan Bosna-Hersek sineması, savaş döneminin aşılması güç sorunları ile birlikte, kendine has özgün yapıtlar oluşturma arayışlarına girerek, ulusal yapıtların sınırları aşarak, uluslararası yapıtlar ile kategorize edilmesi başarısını göstermişlerdir. Savaşın yaralarını sarmaya, kayıplarının acılarını dindirmeye çalışan Bosna-Hersek, ülkenin en zor zamanlarında sanatçıları

tarafından yalnız bırakılmamıştır. Ülke kalkınması adına her bir bireyin gücünü ve sahip olduğu melekelerini kullanma çabası ve azmi ile gerçekleştirilen çalışmalar, sinema sanatçıları açısından da sürdürülmüştür. “Saraybosna sistemli bir şekilde yıkıma uğratıldığından, şehrin çilesi akla gelen bütün sanat formlarında sistemli bir şekilde yeniden yaratıldı. Sinemacılar ve görsel sanatçılar Saraybosna’yı canlı kılma projesinde önemli rol oynadılar” (Iordanova, 2007: 305). 1947 yılında, Tito döneminde Belgrad’da, Avala Film Stüdyosu’nun kurulması ile birlikte gelişme sağlayan Yugoslav Sineması, diğer Cumhuriyetlerde de film stüdyolarının kurulmaları ile yıldız dönemini yaşamıştır. İlgili süreç içerisinde, Bosna-Hersek’te kurulan Sutjeska Stüdyosu başarılı yapımların gerçekleştirilmesinde katkıları sağlamıştır. Tito döneminde geniş imtiyazlar tanınan ve sağlanan bütçe desteklerinin ardından, savaş zamanında insanlığın öldüğü Bosna-Hersek’te tüm alanlarda olduğu gibi sinema sektöründe de ciddi bir var olma mücadelesi verilmektedir. Beyazperdenin eleştirel manada en etkin kullanımının sağlandığı Yugoslav Sineması’ndan bayrağı devralan Bosna-Hersek sineması barış adına, insanlık adına, gelecek adına, özgür yaşamlar adına çalışmalar yapmaktadır. Elbette ki Bosna-Hersek sinemasının varoluş mücadelesi içerisinde, kısıtlı bütçeli ve devlet desteklerinden yoksun olduğunu tahmin etmek güç değildir. Aynı şekilde, savaşın ilk yıllarında, Bosna-Hersek sineması yapıtlarının, savaşın insanlar üzerinde yarattığı travma ve toplumsal yapı, Bosna-Hersek sinemasının yaşananları dünya ülkelerine duyurma, savaş sonrası çözüm arayışları konularında üretilmesi doğal bir süreçtir. Mekan ve kurgu bağlamında ise ağırlıklı olarak, şehirsiz mekanlar kullanılarak, ülkenin genel durumu, toplumsal yapı, birlikte yaşam ve sosyal bütünleşme etrafında kurgulanan yapıtlar yer almaktadır. İşlenen temalar da ağırlıklı olarak, dramatik (trajik), trajikomik ve tarih yazımı şeklindeki anlatılardır. Siyasi ve kültürel gelişmeler ve değişimler Balkan coğrafyasında tüm yaşamsal öğelerin seyrine yön vermektedir. Bu durum, yüzyıl içerisinde üç savaş görmüş, Bosna-Hersek sinemasının seyrini de etkilemiştir. “Lumiere Kardeşlerin Aralık 1895 tarihindeki ilk sinema gösterimlerinin altı ay sonrasında, Andre Carre ve Jules Giren’in 06 Haziran 1896 tarihinde, Yugoslav Krallığı döneminde, Belgrad’da, ilk kısa metrajlı film gösterimleri, Balkanlar’da sinemanın başlangıcı olarak kabul edilmektedir” (Sudar, 2013: 15). “Bosna-Hersek ise sinema ile 27 Temmuz 1897 tarihinde, Saraybosna’da düzenlenen ilk film gösterimi ile tanışmıştır” 1914 yılında, Sarajevski Atentat Na Franz Ferdinand (Sarajevo’da Franz

Ferdinand'a Suikat) filmi ile tüm dünya ülkelerinde izlenmiştir. Gösterimi ise II. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleştirilmiştir. Aynı yıl, ileride birçok yapıma katkı sağlayacak Bosna Film şirketi kurulmuştur. 1950 yılında ise Samac-Sarajevo belgesel filmi ismini dünyaya duyurarak, Bosna-Hersek sinemasının gelişimine öncülük etmiştir. Aynı yıl, Udruzenjne Filmskih Radnika U Bosni I Hercegovini (Bosna-Hersek Sinema Sanatçıları (Emekçileri) Derneği) kurulmuştur. Bosna-Hersek sinematografisinin gelişimi, Yugoslavya Cumhuriyetleri'nde kurulan –özellikle Belgrad ve Zagreb film stüdyoları-Film Stüdyoları'nın gelişimine nazaran daha yavaş ilerlemiştir. 1951 yılında Major Bauk (Bauk Usta), 1955 yılında Hanka (Hanımağa), 1958 yılında Crni Biseri (Siyah İnci) filmleri ile Bosna-Hersek sinemasının temellerini oluşturan belgesel yapımlarının dışına çıkılabilmektedir. 1960 yılına gelinde, Bosna-Hersek sineması, üzerindeki ataleti atarak, yüzden fazla belgesele ve otuz beş adet de sinema filmine imza atmıştır. Filmlerin türleri genel olarak nostalji, savaş filmleri ve büyük prodüksiyonlu filmlerden oluşmaktaydı. Dönemin en güçlü ve spesifik filmlerine ve Bosna Hersek sinema tarihine imza atan yönetmenler; “Hajrudin Šiba Krvavac, Gojko Šipovac, Bato Čengić, İvica Matic, Bora Draskovic, Mirza Idrizović, Vlatko Filipović i Vefik Hadžismajlović”tir (Kratka Historija BH Filma, 25.01.2016). 1966-1969 yılları farklı bakış açıları ile üretilen, savaş filmlerinin başka türlü yorumlandığı ve Orson Welles gibi dünya çapında ünlü sinemacılar ile çalışılan ve ortak yapımların gerçekleştiği yıllar olmuştur. 1970'lı yıllara gelinmeden Siyah Dalga akımı, Belgrad ve Zagreb stüdyoları kadar etkin şekilde işlenmese de Bato Cengić'in, Bora Draskovic'in ve İvica Matic'in sistemi eleştiren ve politik tarzdaki filmleri, Tito Yönetimini ve Komünist Partiyi rahatsız etmiş ve yasaklanmıştır. 1980'li yıllar ise Bosna-Hersek sinema tarihinin en başarılı yapımların gerçekleştiği, en kaliteli ve tanınmış dünya çapında ödüllerin alındığı filmler ile anılmaktadır. Emir Kusturica, Mirza İdrizovic, Ademir Kenovic ve Vesna Ljubic isimlerinin damga vurduğu yapıtlar, dünya sinema tarihine girmişlerdir. 1980'li yıllar, birçok festivallerde ödüllerin alındığı, sinemanın endüstrileştiği ve ülke kalkınmasına da katkı sağladığı yıllar olarak Bosna-Hersek sinema tarihine kaydedilmiştir. Siyah Dalga akımının da sona ermesi ile birlikte, başta Bato Cengić olmak üzere yönetmenlerin sahneye döndükleri yıllar olmuştur. Bosna-Hersek Edebiyat tarihinde de önemli yeri olan, Sevdalinka müziklerinin de en önemli emekçisi ve koruyucularından biri olan, yazar ve senarist Abdullah Sidran da Bosna-Hersek Sinemasına destek veren isimlerde

biri olmuştur. 1990'lı yıllara gelindiğinde, Yugoslavya'nın dağılma süreci gerçekleştiğinden tüm Cumhuriyetlerde sinema disiplinde bir duraklama dönemi yaşanmıştır. Ancak, Bosna-Hersek dört yıla yakın bir süre savaşın merkezi olduğundan, yaşamın mucize olduğu savaşın acı günlerinde, sinema adına çalışmalar gerçekleştirebilmek mümkün olamamıştır. Yaşadığımız yüzyılın en kanlı savaşı olan Bosna Savaşı süresince, kısıtlı bütçeler ile çekilen filmlerin hemen hepsi işgal altındaki şehrin mekan olarak kullanıldığı, savaş anekdotlarının hikayelendirildiği, belgesel niteliğindeki çalışmalardan oluşmuştur. 1996 yılında yapımına başlanan, ancak 1997 yılında tamamlanan Ademir Kenovic'in yönettiği, Svrseni Krug (Kusursuz Çember) filmi dönemin en bilinen ve en zor çalışılan filmlerinden biri olmuştur. Bosna Savaşı sırasında, Bosna Sineması'nı yaşatmaya çalışan ve en zor koşullarda çalışmalarına devam eden "Pjer Žalica, Srđan Vuletića, Aida Begić, Elmira Jukića, Jasmila Žbanić, Ahmed Imamović, Nedim Alikadić ile Nihad ve Sead Kreševljaković" (Kardeşler) (Kratka Historija BH Filma, 25.01.2016) isimleri Savaş yıllarının genç yönetmenleri olarak Bosna-Hersek Sinema tarihi içerisindeki yerlerini almışlardır. Bosna Savaşı travmasını atmak adına, savaş temalarından bir nebze de olsa farklı arayışlar ile kısa film, animasyon ve belgesel türlerinde başarılı yapıtlar sunan Dino Mustafic, Benjamin Filipovic, Nedžad Begovic, Miroslav Ciro Mandic, Alma Becirovic, Alena Drljevic, Nenad Djuric, Faruk Loncarevic, Semedzin Mehmedinovic, Nenad Dizdarevic, Sabina Vajraca, İsmet Arnautalic, Mirsad İdrizovic ve Adisa Bakrac isimleri de Bosna-Hersek sinema tarihine isimlerini yazdırmışlardır. İlgili isimler, sinema sektöründe devlet yatırımları ve imkanları tanınmadan, "bölgesel bazda bireysel gayretler ile endüstrileşemeyen sinemaları" (Bosnian Filmmakers Are Without A Film Industry, 30.01.2016) ile başarı sağlamışlardır.

2000'li yıllara gelindiğinde ise ismini Bosna-Hersek Sinema Tarihine altın harfler ile yazdıran Danis Tanovic, her ne kadar prodüksiyonu Bosna-Hersek'te gerçekleştirilemese de dönemin koşulları düşünüldüğünde, Bosna-Hersek sinema tarihinin en çok ödül alan filmlerinden biri olan Nicija Zemlja (Tarafsız Bölge-No Mans Land, 2001) filmi ile Cannes Film Festivali'nde, filmini taçlandığı ödülü ile sinemada yeni bir dönemin başlangıcını gerçekleştirmiştir. Kazandığı sayısız ödül ile Danis Tanovic, Bosna-Hersek Sineması emekçilerinin ümidi olmuş, sinema disiplinde imkansızlıkların aşılabilmesi adına ışık, unutulmuş ve küskün sinemacılara dahi şevk

olmuştur. Bosna-Hersek sinemasının savaş sonrasında günümüze değin karşı karşıya kaldığı en büyük sorunlardan biri olan finans sorununa karşı, Danis Tanovic'in ortak yapımlar aracılığı ile çözüm fikri, bir başka cesaret ve umut ışığı olmuştur. Filmlerinin senaryosunu yazan, müziklerini besteleyen ve filmlerini yöneten Danis Tanovic'in sinemasının konuları, yaşadığı toplumun tarihinden, güncelliğinden, kültüründen, toplumsal belleğinden kopmamıştır. Balkan toplumunun izdüşümlerini metaforik kullanımı ile yansıtan Danis Tanovic bakış açısını yansıtmak adına, izleyiciyi ne şekilde yönlendireceğini doğru tahlil ederek, konusuna hakim şekilde, etkin bir sinema dili kullanır. Tanovic'in yapıtlarını izler iken, anlatım biçiminin, Bosna-Hersek toplumunu, kültürünü ve yaşam pratiklerini de çözümlene şansını elde etmek mümkündür. Gerçekten Tanovic'in yapıtları, içinden çıktığı toplumun metaforları ile bezenmiş, simgeler ile örülü yapıtlardır. Tanovic sıradan insanların yaşamlarını veya günlük yaşam pratiklerini betimleyerek, izleyicilerin kendi içsel serüvenlerini yaşamaya teşvik eder. Tanovic Sinemasının doğallığı da bu noktada başlar. Tanovic Sineması'nda "senaryolar ağırlıklı olarak gerçek yaşamdan alınır, belirli kesitler kurgulanarak, gerçeğe en yakın ve yalın şekli ile izleyiciye sunulur" (Tanovic, kişisel görüşme, 2016) Tarafsız Bölge filmi Bosna-Hersek tarihine yön veren Bosna Savaşı'nın kurmacalar eşliğinde konu edilmesi, tarihin yeniden yorumlanması ve toplumsal gerçekliğe yer verilmesi ile tarihi olayların yeniden üretimi niteliği taşımaktadır. Tarafsız Bölge ile Bosna-Hersek halklarının toplumsal belleğini temsil ederek, uluslararası kamuoyunun ve festivallerin en çok konuşulan filmi olmuştur. Danis Tanovic'in Tarafsız Bölge filmi, şiddet ve uzun savaş görüntüleri içeren yapıtlardan ayrılarak, hezeyan duygularından sıyrılarak, aslında savaş karşıtı bir söyleme değinen, filmin trajikomik senaryosu ile diğer savaş temalı filmlerden ayrılan ve savaş draması olma yetisini kazanan bir yapıt olarak yorumlanmaktadır. Danis Tanovic sineması, dram türünde yapıtlardan oluşur iken, hezeyan ve isyan duyguları yerine, trajikomik anekdotlar içerir, politik konulara nükteler şeklinde değinerek, duygusal sömürülere yer vermez. No Man's Land (Ničija Zemlja/Tarafsız Bölge) filmi 2001 yapımı, yönetmenliği ile birlikte senaryo ve film müziklerinin de Danis Tanovic imzasını taşıyan, dram ve savaş türündeki yapıt, 54. Cannes film festivalinde en iyi senaryo dalında ödül almıştır. 1947 yılında, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Los Angeles'da Sinema Sanatları ve Bilimler Akademisi tarafından, 2001 yılında, Yabancı Dilde En İyi Film Akademi Ödülü'nü kazanmıştır.

Tarafsız Bölge filminin başarısının en büyük sırrı, -belki de- Danis Tanovic'in, sinema eğitimi aldığı yıllarda, savaşın başlaması ile eğitimine ara vermek durumunda kalarak, Bosna ordusu adına arşiv görüntüleri kaydetmek amacı ile kameraman olarak orduya katılmasının etkisi büyüktür. Zira, Bosna ordusu için savaş görüntülerinin çekimleri ile hazırladığı belgesel çalışmaları, savaşın sonlarına doğru Belçika'ya yerleşerek, sinema eğitimini tamamlamasının ardından, toplumsal belleğin dışı vurumu olarak Tarafsız Bölge yapıtını ortaya çıkarmıştır.

Çalışmamız esnasında, Danis Tanovic'e yönlendirilen, filmlerinizin senaryolarını nasıl hazırlıyorsunuz sorusuna; "Hayatın kendisi bir hikaye, gerçek olaylara kurgu katarak, mümkün olduğunca doğal yaşamı betimlemeye çalışıyorum" (Tanovic, kişisel görüşme, 2016) şeklinde yanıt vermiştir. Danis Tanovic, kamuoyunun dikkatini çeken ve festivallerde en önemli ödülleri alarak Bosna-Hersek'i ve ismini tanıtma başarısını "Ulusal film üretmiyoruz, daha iyi bir gelecek için, daha güzel yarınlar için, insanlık için sınırları aşan, ulusları dolaşan yapımlar için çalışıyoruz" motivasyonuna bağlamaktadır. Filmlerinin otobiyografik nitelik taşıdığını da ifade eden Tanovic, temelde drama türünde yapıtlar sergilediğini ifade ederek, tarzınızın doku-drama olarak algılandığı ifadesine karşı çıkararak, "Yapıtlarım her ne kadar belgesel niteliğinde yorumlanıyor olsa da çalışmalarım dram türündedir, bu sebeple filmlerimi doku-drama olarak ifade etmek, yanlış olacaktır" (Tanovic, kişisel görüşme, 2016) şeklinde bir düzeltme yapmak gereği hissetmiştir. Savaşın yaralarını sarmak adına meşakkat gösteren Bosna-Hersek, pek çok alanda olduğu gibi sinema disiplinine de yeterli bütçe ayıramadığı için, Tarafsız Bölge filmi gibi pek çok film ortak yapımlar aracılığı ile hayata geçmiştir. Tarafsız Bölge filmi de Belçikalı, İngiliz, İtalyan ve Sloven yapımcılarının ortak yapıtı olarak sinema literatüründeki yerini almıştır. Filmde savaşı kimin çıkardığı konusunda uzlaşmayan Bosnalı asker Ciki ile Sırp asker Niko arasında geçen ve en çok konuşulan sahnelerden biri olan, filmin belki de en trajikomik nitelikteki sahnesi Balkan topraklarındaki mozaik yapının bir temsili olarak, güncel yaşam pratiklerinin bir izdüşümü niteliğine haizdir. Danis Tanovic, Tarafsız Bölge filminin senaryo yazımına istinaden yöneltilen, "Danis Tanovic sinemasında, senaryo nasıl kurgulanıyor?" sorusuna şu şekilde yanıt vererek, filmlerinde her bir bireye hitap etmek ve duygularına dokunmak dileğini dile getirmiştir:

Öncelikle tek bir mekanı tahayyül etmedim, her mekan olabilirdi, mekan da düşünce gibi özgür olmalıdır, senaryoyu da tek bir bakış açısı ile sınırlandırmak

istememedim, filmler seyahat etmelidir, özgür olmalıdır, sınırları dolaşmalıdır, bölgesel bazlı çalışıyor olsak da dünya filmleri çekilmelidir, film yapacaksan, uluslararası olmalıdır, Tarafsız Bölge filminde, senaryonun başlangıcı yoktu, iki adam vardı, üçüncü adam eklendi, gazeteciler eklendi, kurgu bu şekilde aktı, herhangi bir akıma bağlı değilim, dogmalarla kendimi sınırlandırmak istemiyorum, bu şekilde daha özgür hissediyorum, dramatik türündeki çalışmalarım epik öğeler içermektedir (Tanovic, kişisel görüşme, 2016).

Tarafsız Bölge'yi izleyen diğer yapıtlarında olduğu gibi Danis Tanovic sineması güncel yaşamı ve doğallığı baz almaktadır. Zira, filmlerinde yer alan karakterlerin, oyunculuk eğitimi almamış, gerçek yaşamlarını sinemada sergileyen, gerçek kişilerin varlığı Tanovic sinemasına ayrı bir sadelik kazandırmaktadır. Danis Tanovic'in yönettiği, Bir Hurdacının Hayatı (Epizoda u životu berača željeza) Berlin Film Festivali'nde en iyi erkek oyuncu dalında Gümüş Ayı ödülünü alan ve kendi yaşamını canlandıran Romen asıllı Bosnalı hurdacı Nazif Mujic'in doğallığı Danis Tanovic Sinemasının tümüne yansımıştır. Bir Hurdacının Hayatı filminde Nazif Mujic ve eşi Senada'nın "hayatta kalma mücadelesi" örneklerini, aslında Tarafsız Bölge, Büyük Gizem (Triage) ve diğer Danis Tanovic filmlerinde tanık olmak mümkündür. Savaşta yaşamını yitirmemek adına *mücadele etmek*, savaş sonrası ekonomik, psikolojik, sosyal zorluklara karşı *mücadele etmek*, sinema disiplini gibi diğer sanat disiplinlerinde de sanat üretebilmek adına *mücadele etmek* Danis Tanovic sinemasını belki de en iyi betimleyen tümcedir. Zira, Bosna Savaşı'nın üzerinden yıllar geçmesine rağmen müreffeh yaşam seviyesine ulaşamayan Bosna-Hersek'te, halklar yaşamları için mücadele verirler iken, sanatçılar da sanat yapıtlarının üretimi adına destek vermektedirler. Bosna-Hersek Hükümeti tarafından desteklenemeyen sanat dalları, Yugoslavya Sosyalist Özyönetimi gelenekleri ile yetişen nesilleri derin hüznülere gark ederken, sanat ritüellerinin geçmişte olduğu gibi tekrarlanabilmesi adına, Danis Tanovic gibi pek çok genç yönetmen cansiperane çalışmalarını sürdürmektedirler. Sinema yapıtlarının üretimi kadar, festivallerin organizasyonu konusunda da ciddi emekler verilmektedir. 1954 yılında Tito Dönemi'nde Uluslararası Pula Arena (Hırvatistan) Film Festivali geleneğinin, 1992 yılında Bosna Savaşı sebebi ile iptal edilmesi kararının ardından, 1995 yılında Festival Geleneğini devralan Bosna-Hersek, 2015 yılı itibariyle 21. Saraybosna Film Festivali'ni gerçekleştirmiştir. 1950 yılında, Sutjeska Film Stüdyosu ekolünün temsilcileri aracılığı ile 20 üye ile kurulan Bosna-Hersek Sinema Emekçileri Derneği (Birliği-Udruženje filmskih radnika Bosne i Hercegovine) günümüzde de Danis Tanovic Sineması'nın

mottosu gibi, Bosna-Hersek halkı gibi var olma mücadelesi vermektedir. Danis Tanovic'e göre yapıtları, "*İnat Sineması*"dır. Çalışmada yaşam - var olma - mücadelesi olarak betimlenmeye çalışılan hususları aslında "*İnat*" terimi ile yine Danis Tanovic en iyi şekilde özetlemiştir. Danis Tanovic'e sorulan, Bosna-Hersek Sinemasını nasıl tanımlarsınız? Bosna-Hersek Sineması adına bir yaşam-gelecek- var mıdır? sorularına ise İnat Sineması perspektifinden yaklaşarak, Yugoslav Sinemasının uzamı olan Bosna-Hersek Sinemasını ve yaşam mücadelesini, büyük resimde ise Balkan toplumlarının yaşam mücadelelerini tahayyül etmek, sorulara en doğru yanıtı vermek olacaktır.

1992-1995 Bosna Savaşı sonrasında, ilk çalışmasını 1994 yılında yönetmenliğini üstlendiği "The Portret Of The Artist In War" isimli sinema filmi ile gerçekleştiren Danis Tanovic'in birbirinden büyük başarılarla imza attığı yapıtları ise şu şekilde sıralanabilir;

1996 yılında *L'Aube*, (Yönetmen Danis Tanovic)

1999 yılında *Budenje*, (Yönetmen ve Senaryo Yazarı Danis Tanovic)

2001 yılında *Ničija Zemlja* (No Man's Land-Tarafsız Bölge), (Müzik, Yönetmen ve Senaryo Yazarı; Danis Tanovic)

2002 yılında *11. 09. 01. – September 11*, (Yönetmen ve Senaryo Yazarı Danis Tanovic ile birlikte 11 yönetmenin yapıtıdır.)

2005 yılında *L'Enfer* (Cehennem), (Müzik ve Yönetmen Danis Tanovic)

2009 yılında *Triage* (Büyük Gizem), (Yönetmen ve Senaryo Yazarı Danis Tanovic)

2010 yılında *Cirkus Columbia* (Güzel Bir Hayat Düşlerken), (Yönetmen ve Senaryo Yazarı Danis Tanovic)

2011 yılında *Prtljag* (Kısa Film) (Bagaj – Baggage), (Yönetmen Danis Tanovic)

2013 yılında *Epizoda u životu berača željeza* (Bir Hurdacının Hayatı), (Yönetmen ve Senaryo Yazarı Danis Tanovic)

2014 yılında *Tigers* (Kaplanlar) (Yönetmen ve Senaryo Yazarı Danis Tanovic)

2016 yılında *Smrt U Sarajevu* (Saraybosna'da Ölüm-Death in Sarajevo) (Yönetmen ve Senaryo Yazarı Danis Tanovic)

Birbirlerinden ayrı düşünülemez derecede girift ilişkiler içerisinde olan mekan düzenlenmesi mizansen ve zaman düzenlemesi kurgu, yedinci sanat olarak anılan sinema filmlerinde birbirleri ile karşılıklı olarak etkileşim halindedir. Mutlak mekan savının temsilcilerinden Newton ve Descartes'den, epistemolojik duruşun

temsilcisi Kant'a, göreceli duruşu düstur edinmiş Leibniz'den, sürrealizm, kübizm, dadacılık ve kübizm akımın temsilcilerine değin, pek çok akımın ve bilim dalının araştırma konusu olan mekan kavramının çerçevesini çizmek, sınırlarını belirlemek oldukça güç bir meseledir. Zira mekan, felsefe ve coğrafya bilim dallarının konusu olmak ile sınırlı kalmamış, geometriden mimariye, pek çok sosyal bilim dalının ve pek çok akademik disiplinin de araştırma konuları arasında yerini almıştır. Mekanın, sonsuz, sınırsız ve yaratılmamış olduğunu savunan Newton'un, özsel ve doğal olan mekanın salt akılla algılanacağını savunan Descartes'ın, gerekli bir temsil olan mekanın ampirik olmadığını savunan Kant'ın, kendi başına bir anlam ifade etmeyen mekanın şeylerin yerleşmesi olduğunu savunan Leibniz'in ve beraberinde günümüze değin devam eden mekan kavramı tartışmalarının, duruşlarının, görüşlerin ve mekanın kavramsal çerçevesinin çizilmesi uğraşlarının ışığı, sinema bilim dalının yolunu aydınlatmıştır. Mekan kavramının referans edildiği akımların doğrultusunda, mimarlık bilim dalı mekanın kullanımı ve tasarım süreci ile felsefe bilim dalı mekan kavramının varlığı, ispatı, tanımı, sanat dallarında mekanın estetik kaygılar doğrultusunda nasıl ve ne şekilde üretildiği ile kullanıldığı, diğer sosyal bilim dalları ise mekan ile toplumsal, ekonomik, siyasi, kültürel süreçler ve olgular arasında bağlar kurarak, yaklaşımlar aracılığı ile mekan kavramı sorgulamışlardır. Danis Tanovic anlatının gerçekleştiği yer olan mekan (form, mizansen, kurgu) ve sinema ideolojisi konusundaki yöneltelen sorgulamaya şu şekilde açıklık getirmiştir.

“Popüler kültür öğelerinin yaşamımızın hemen her alanına işlediği günümüzde, Bosna'da müzeler, sinemalar, tiyatrolar, bütçe ve finansman yetersizlikleri sebepleri ile kapanma noktasına gelmiş iken, Türkiye gibi sinema sektörünün gelişmiş olduğu yapılarda, yılda iki yüzü geçkin sayıda filmler üretilebiliyor iken, bizim yapıtlarımız onlu rakamlarda kalmaktadır. Mekan algısını mümkün merteye en yalın şekli ile yansıtıp, filmlerimizdeki maliyeti azaltmaya çalışıyoruz, devlet desteklerinin yetersiz kaldığı, inattan başarılı olmak durumunda kaldığımız yapıtlarımızda, Harry Potter'ın daha çok izleyiciyi çekebildiği günümüzde, gerçekçi yapıtlara daha fazla ağırlık veriyoruz, devlet bazlı ve çalışmalarımızı sınırlandırabileceğimiz derecede sansür ile karşılaşmıyoruz, bizim sansürümüz daha çok maliyetler konusunda gerçekleşmektedir” (Tanovic, kişisel görüşme, 2016).

Çalışmanın sınırlılıkları Yugoslav Sinemasıdır. Ve çalışma 2015 yılı kısıtlarını içermektedir. Ancak; Danis Tanovic'in, 66. Uluslararası Berlin Film Festivali'nde, son yapıtı Saraybosna'da Ölüm (Smrt u Sarajevu-Death in Sarajevo) filmi ile Gümüş Ayı ödülünü kazandığı ödül töreninde, Merly Streep ile biraraya gelen Danis Tanovic'in

aralarında gerçekleşen diyalogda, Merly Streep'in "Danis Tanovic sinemasını, modern kısa öykülerin kurucularından, Rus tiyatro yazarı Anton Pavlovic Cehov'un eserleri ile özdeşleştirdiğini" (Merly Streep'den Aktaran Tanovic, kişisel görüşme, 2016) ifade etmesi, Tanovic sinemasının senaryo ile mekan tasarımı ile kurgusu ile ve dahi müzikleri ile ne denli duygulara hitap ettiğini (dokunduğunu) ifade etmek mümkündür.

Sonuç Yerine

Günümüz yaşam pratiklerinin vazgeçilmez ünitelerinden biri olan radyo, televizyon, gazete, sinema gibi kitle iletişim araçları, bireylerin ve toplumların iletişim ihtiyaçlarını giderebilmek adına, im, imge, metafor ve semboller aracılığı ile hedef kitleye ulaşır. Yugoslav sinemasının incelendiği çalışmada, kitle iletişim araçlarını tarihsel süreç içerisinde, en etkin şekilde kullandıkları bilinen Lenin ve Hitler kadar etkin kullanan Tito, diğer kitle iletişim araçlarını olduğu kadar, sinema disiplini de egemen ideolojiyi, toplum üzerinde tahakküm kurmak adına, propaganda aracı olarak kullanmıştır. Sunulmak istenen düşünceleri, en kısa zamanda ve kolay şekli ile kitlelere ulaştıran Yugoslav sineması dili ve anlatımı ile Yugoslavya halklarının, sosyolojik, tarihi ve kültürel yaşamlarına yön veren en temel argüman olma özelliğini taşımaktadır. Sinema tarihi içerisinde, başlangıcından günümüze daima canlı bir varlık olma özelliği taşıyan sinema dili, içerisinde doğduğu toplumun öğelerini yansıtarak, değişim ve gelişimlere göre şekillenir ve uyum veya aykırı duruş sergileyerek, tepki verir. Yugoslav sinema dili de, Yugoslavya dönemi süresince, iktidar söylemlerinin, toplumsal ve kültürel yapının, yaşam pratiklerinin izdüşümü şeklinde gelişmiş ve değişim göstermiştir. Tito döneminde propaganda aracı, Siyah Dalga olarak anılan dönemde, iktidara karşı söylem geliştirmiş, etnik ayrılıkların başladığı dönemlerde, etnik köken vurguları yaparak, etnik söyleme geçerek, savaş süresince de savaş söylemleri (savaş karşıtı ve yanlısı) ile anlatılar geliştirmiştir. Toplumsal gerçeklik ile şekillenen sinema dili, Yugoslav sinemasında gerçeklik algısı üzerine yoğunlaşarak, Yugoslav yönetmenlerinin, ülkenin pek çok noktasında açılan Film Stüdyoları aracılığı ile kendi filmlerinin yapımcılığını üstlenmeleri ile birlikte, Yugoslav sineması, disiplinler arası yeni bir yapıyı, Yeni Film anlayışını doğurmuştur. Çalışmanın çıkış noktasını da Yugoslav Sineması'nın –görece- kısa tarihi içerisinde propaganda aracı olarak kullanımından, baskılardan kurtularak özgür düşünceye eriştikçe, düştüğü

tekrardan sıyrılarak bağımsızlaştıkça özgün yapıtların icrasına, yeni bir sinema akımının (Yeni Film-Novi Film) doğumuna, karşıt söylem ve hezeyanlar ile Siyah Dalga akımına geçişine ve nihayetinde Siyah Dalga Akımı'nın sonlandırılmasına değin geçen süreç içerisinde sinema dilinin, yapısının, yapıtlarının değişkenliği ve farklılığı oluşturmaktadır. Ülkemiz literatüründe, Yugoslav sinemasına dair kaynakların oranının azlığı araştırmanın en önemli merakı ve teşvikini oluşturmuştur.

Yugoslavya'nın dağılma süreci itibariyle, Bosna Savaşı'nın en çetrefilli ve elim dönemlerinde dahi sinema disiplininin kopma görülmemiştir. Dönemin şartları itibariyle, doğaldır ki yapımlarda azalma gözlenmiştir, ancak, daha özgün eserler üretilmeye başlanmıştır. Bireylerin ve toplumların eğlence unsuru olarak deneyimledikleri sinema, Bosna-Hersek'te eğlence unsurunun yanı sıra, ulusaldan uluslararasılaşmaya yönelik bir argümandır. Henüz tam manası ile sektör haline gelemeyen Bosna-Hersek sineması, genç yönetmenlerin, yapımcıların ve sinema sanatının farklı alanlarında faaliyet gösteren emekçilerin yoğun çabaları ile isimlerini ve yapıtlarını dünyaya duyurmayı başarmışlar, dünya ülkelerinin en saygın festivallerinin prestij ödülleriyle sahip olmaya hak kazanmışlardır. Bosna-Hersek sinemasının diğer saygın mensupları ile birlikte, ülkesini ve yapıtlarını dünyaya duyurmayı başarmış olan, filmlerinin senaristliğini, yönetmenliğini ve müziklerini üstlenen Danis Tanovic, sinema dilinde sosyal yaşam pratiklerinin gerçeğe en yakın şekilde yansıtıldığı yapıtları ile dikkati çeken isimlerden biri olmuştur. Yaşamak için, daha iyi bir gelecek için, insanlık için, aydınlık için İnat Sineması yapıtlarını, dogmalardan arındırılmış, yaşamın içinden ve en doğal şekli ile sınırları aşarak, ülkeleri dolaşarak, sinema dilinin en gerçekçi şekli ile insanlığın hizmetine sunmuştur.

Kaynaklar

Bağcı, Hüseyin (1994), Bosna-Hersek: Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş. *A.Ü. DTCF Dergisi*, XVI (27): 257- 279.

Bora, Tanıl (1995), *Milliyetçiliğin Provokasyonu*. İstanbul: Birikim Yayınları.

Bosnian Filmmakers Are Without A Film Industry. [Çevrimiçi]. *www.cin.ba*, <https://www.cin.ba/en/bh-filmasi-bez-filmske-industrije/>, [Erişim Tarihi: 30.01.2016].

Chomsky, Noam (2002), *Medya Gerçeği*. Abdullah Yılmaz, Osman Akınhay (Çev.), İstanbul: Everest Yayınları.

- Turajlic, Mila (Yönetmen), (2010), *Cinema Komunisto* [Film]. *Dribbling Pictures, 3K Productions, Intermedia Network*.
- Goulding, Daniel J. (2002), *Liberated Cinema: The Yugoslav Experience 1945-2001*. Bloomington: Indiana University Press.
- Iordanova, Dina (2007), *Balkan Sineması Alevler İçinde Sinema*. Burcu Erdoğan (Çev.), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Ülger, İrfan Kaya (2003), *Yugoslavya Neden Parçalandı?* İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Kosanovic, Dejan (2016) Film I Kinematografije (1896-1993). [Çevrimiçi] www.rastko.rs, http://www.rastko.rs/isk/isk_27.html, [Erişim Tarihi: 14.01.2016].
- Kratka Historija BH Filma (2016), *Udruženje Filmskih Radnika U Bosni I Hercegovini*. <http://www.bhfilm.ba/udruzenje.php?kat=24>, [Erişim Tarihi: 25.01.2016].
- Levi, Pavle (2009) *Raspad Jugoslavije Na Filmu: Estetika i Ideologija u Jugoslavenskom i Postjugoslavenskom filmu*. Beograd: Biblioteka XX Vek.
- Momčilović, Ivana, Karamanic, Slobodan (2016), *Cinema Antikomunisto, ili kako ideologija ne pokreće ništa (I deo)*. <http://dematerijalizacijaumetnosti.com/cinema-antikomunisto-ili-kako-ideologija-ne-pokrece-nista-i-deo/>, [Erişim Tarihi: 14.01.2016].
- Oral, Sander (2005), *Siyasi Tarih*. Ankara: İmge Yayınları.
- Tirnanic, Bogdan (2008), *Crni Talas/ Black Wave*. Srbije: Filmski Centar.
- Vlastimir Sudar, Vlastimir (2013), *A Portrait of the Artist as a Political Dissident: The Life and Work of Aleksandar Petrovic*. Bristol: Art&Humanities Research Council.
- Yoldaş Tito, Kartallarımı Savaşa Çağırıyor (2016), [Çevrimiçi] www.youtube.com, <https://www.youtube.com/watch?v=788z2uMWVhU>, [Erişim Tarihi: 29.01.2016].
- Zdravko Colic-Druze Tito mi ti se kunemo, (1980), [Çevrimiçi] www.youtube.com, <https://www.youtube.com/watch?v=ZyLbVJdeqtQ>, [Erişim Tarihi: 27.02.2016].